ХАЛЫКНЫҢ МОҢЛЫ УЛЫ

Җәүдәт Фәйзи... Татар халкының соңгы илле еллык музыкаль культурасын бу исемнән башка күз алдына китерүе дә кыен. Бөтен гомерен гүзәллеккә багышлаган зур музыкант, иҗади тормышның күп тармакларында үзен күрсәткән олы шәхес турында сөйләү—мактаулы һәм шул ук вакытта кыен эш. Салих Сәйдәшев, Мансур Мозаффаров, Александр Ключарев, Заһит Хәбибуллин, Җәүдәт Фәйзиләр буыны—иң бәхетле буын, чөнки аларга татар профессиональ музыкасы мәйданындагы беренче буразналарны салырга туры килде. Ләкин Җәүдәт Фәйзинең бәхете өлкән яки беренче буын композиторы булуда гына түгел, әлбәттә. Табигать аңа талантлан тыш үтә дә хезмәт сөючәнлек, тырышлык та бүләк иткән иде. Ул яшәгән өйгә кайчан гына барып кергәндә дә аның йә рояль артында, йә язу өстәле янында эшләп утырган чагына туры киләсең. Һәм, нәтиҗәдә: өч йөздән артык җыр, музыкаль комедияләр, опера, балалар өчен әсәрләр, фольклор көйләре, җәмәгать эшләре...

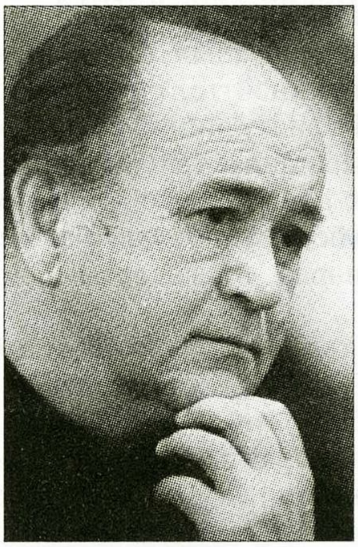

Республикабызда җыр язмаган, җыр өлкәсендә эшләмәгән композитор юктыр дисәк, ялгышмабыз. Җәүдәт Фәйзи шушы олы агымда югалып калмады, ә бәлки үзенә генә хас интонацияләрне таба алды. Аның җырларын халык яратып кабул итте. Аның җырлары көй эшләнеше, сюжет байлыгы һәм музыкаль уй-фикернең төгәллеге белән аерылып торалар. Лирик һәм эпик, шаян һәм уйчан, тантаналы һәм моңсу җырлар олы гражданлык хисе белән сугарылганнар. Язылганына 45 ел узуга карамастан, «Комсомолка Гөлсара» (Ә. Ерикәй шигыре) җыры әле һаман комсомол темасына язылган җырлар арасында лаеклы урынны алып тора. «Шауласын, гөрләсен безнең җыр» (Ә. Ерикәй шигыре) да үз заманында халыкны патриотик тәрбияләүдә гаять зур роль уйнады һәм әле дә шулай булып кала.

Теге яки бу композиторның иҗатын күз алдыннан үткәргәндә, аның башлангыч вакыты һәм чәчәк аткан чоры турында сөйлибез. Ә менә Җәүдәт Фәйзинең көйләре һәрвакыт җитлеккән, төгәлләнгән булулары белән характерлы. Аның иң беренче җыры «Урман кызы»н (Һ. Такташ шигыре) яки соңгы җырларын иске төшерсәк, аларның иҗади кыйммәте бер төрле: халыкчан, яңа, тапталмаган интонацияләргә бай һәм, иң әһәмиятлесе—заманча яңгыраш.

Республикабызда җыр сәнгатенең Җәүдәт Фәйзи чоры булды, дияргә мөмкин. Үз заманында аның җырларын башкармаган бер генә җырчы да, аның әсәрләре кермәгән бер генә концерт программасы да юк иде. Төрле спектакльләргә язылган музыкалар композиторның иҗатында шулай ук зур урын алып тора. Ж. Фәйзи үз гомерендә 20дән артык спектакльгә музыка язды. Алар мөстәкыйль музыка әсәрләре булып та таралдылар. Тамашачыны, тынлаучыны нык тетрәткән әсәрләрнең берсе М. Әмирнең «Тормыш җыры» спектакленә язган музыкасы булды. Андагы «Фатыйма арышлары»н яки Басыйрның «Җырга салып җибәргән хаты»н дулкынланмый

Чыганак: Казан утлары.-2010.- № 1.

тыңлап буламы?! Т. Гыйззәтнең «Ташкыннар»ыннан Гайнавал җыры кайсыбызның колагында яңгырап тормый? Н. Исәнбәтнең «Хуҗа Насретдин»ына язылган «Сәлви җыры» да зур сәнгать әсәренә хас эзләнү һәм зәвык белән эшләнгән. Бу иҗади уңыш композиторны тагын да яңа әсәрләр язарга рухландырды һәм татар музыкасында булачак «җиңел музыка» өлкәсенә нигез салган классик әсәр—«Башмагым»ның иҗат ителүенә китерде. Бу музыкаль комедиясе белән композитор татар музыкаль сәхнә әсәрен генә тудырып калмады, күп милләтле совет тамашачысының алтын хәзинәсенә дә яңа рухи байлык өстәде. Аны илебезнең байтак театрлары, төрле телләргә тәрҗемә итеп, үз сәхнәләрендә куйдылар. Ул украин, башкорт, тува, бурят телләрендә, Ташкентта—үзбәк телендә, Свердловскида—рус телендә барды, Казан сәхнәсендә исә 600 дән артык куелды. Шулай итеп, милли «башмак» чын мәгънәсендә интернациональ «башмак»ка әйләнде. Чөнки Җәүдәт Фәйзинең иҗаты бөек рус классигы Н. А. Римский-Корсаковның, «халык иҗаты авазларына һәм табигатенә колак салып, аларның көйләрен үз иҗатына нигез итеп алырга», дигән сүзләренә туры килә.

«Башмагым»нан соң композитор хәзерге заман темасына «Акчарлаклар» (Ә. Фәйзи либреттосы), «Алтын көз» (Г. Насрый) музыкаль комедияләрен язды. Күләмле әсәрләр язу аны «Тапшырылмаган хатлар» лирик операсына алып килде. Җ. Фәйзи аңа либреттоны да үзе язды. Гомумән, ул шагыйрь йөрәкле иде. Аның нәсерләре, шигырьләре, поэмасы, Татарстан китап нәшрияты тарафыннан чыгарылган «Музыкаль кичәләр» китабы, Мәскәү нәшриятында басылып чыккан симфоник оркестр турында балалар өчен язылган «Кунаклар» исемле хезмәте һәм башкалар бар.

Җ. Фәйзинең иң яраткан жанры—вокаль жанр. Чөнки җыр аның табигатенә хас иде. Ул, ару-талуны белмәстән, җырның рамкаларын киңәйтте, романслар, баллададар язды. Болар—Зоя Космодемьянская, Газинур Гафиятуллин, Муллануp Вахитов турындагы баллададар. «Газинур» балладасы яңгыраганда, тыңлаучының күз алдына йомшак күңелле, моңсу, туган ягына гашыйк, дошманга карата кыю һәм аяусыз егет образы килеп баса. Вокаль әсәрләрнең күбесе туган як гүзәллеге турында. С. Хәким шигыренә язылган «Бу кырлар, бу үзәннәрдә, «Казан арты» һәм башка бик күп әсәрләре әнә шундыйлар.

Сөекле композиторыбыз халыкка үз әсәрләрен тәкъдим итү белән генә чикләнмәде, ул халык җырларын эшкәртүгә дә зур көч куйды. Концертларда, радиотапшыруларда еш яңгырый торган «Кошлар кебек», «Матур булсын», «Рәйхан» һәм башка бик күп көйләр аның эшкәртүендә яңгырады. Алай гына да түгел, ул халык җырларын җыеп, классификацияләде, аннотацияләр язып, китап итеп бастырды. 235 җырдан тупланган «Халык җәүһәрләре»—әнә шуның мисалы. Болар—35 ел буенча бөртекләп җыелган хәзерге заман җырлары.

Җәүдәт ага эшчәнлегенең тагын бер ягы шул, ул уңган җәмәгать эшлеклесе дә иде. Халык иҗаты йорты үткәрә торган үзешчән композиторлар семинарында даими рәвештә практик ярдәм күрсәтте. Татарстан радиосы аша музыкаль кичәләр оештырып, әңгәмәләр алып барды, авыл районнарында очрашулар үткәрде, халык көйләрен җентекләп җыйды...

Татарстан Композиторлар союзы оештырылган көннән башлап, шактый еллар шунда идарә члены һәм председатель урынбасары хезмәтен башкарды. Хөкүмәтебез Җәүдәт Фәйзинең хезмәтләренә зур бәя бирде. Аңа РСФСРның һәм Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның халык артисты дигән мактаулы исемнәр бирелде, ул ТАССРның Г. Тукай исемендәге Дәүләт премиясенә лаек булды.

Җ. Фәйзи безнең күңелләрдә һаман да киң эрудицияле, зур мәгълүматлы, барлык вакыйгалардан хәбәрдар, халыкның ихтирамына лаек олы композиторыбыз булып саклаиыр.

Бату МУЛЮКОВ,

композитор, Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе.

1980 ел.